

FERDINAND VRÁBEL

Vojna a politika: politické súvislosti bitky pri Zborove (2. júla 1917)

The Battle of Zborov of July 2, 1917 was the first joint operation of the Czechoslovak Volunteer Army in Russia - the Czechoslovak Shooting Brigade, which formed the basis of the Russian Legion. Although compared to other major combats on the western, eastern and southern fronts, this battle does not rank among the most influential battles in the military history of the First World War, it was of crucial importance in terms of forming the Czechoslovak Legions, or in terms of political assertion of the authority of the Czechoslovak resistance led by T. G. Masaryk, M. R. Štefánik and E. Beneš. This facilitated the formation of the Czechoslovak volunteer troops in Russia. Gradually, the Czechoslovak Army Corps, as well as the first regiments of the French Legion, and ultimately the Italian Legion in the west, came into being. From a political point of view, the Battle of Zborov proved to the allies that the Czechs and the Slovaks were able to fight for their freedom and for the creation of a common state with arms in their hands, and were even willing to sacrifice their lives in the struggle against the Central Powers. In the years of the first Czechoslovak Republic (1918 - 1938), the battle of Zborov became the basis of the fighting traditions of the Czechoslovak Army. However, following the German occupation of the Czech lands, and especially later, after the February of 1948, due to the victory of the Communist regime, these traditions were politically suppressed, their importance being largely pushed into the background through emphasizing the struggle at the Battle of Dukla Pass in autumn 1944. The grave of an unknown soldier from Zborov at the Old Town Hall in Prague was destroyed by the Germans and, following the liberation of the country, was replaced by the tomb of an unknown soldier from the Battle of Dukla Pass. It was only after 1989 that the Zborov Battle and its heroes were once again restored to their former glory and were returned their status in the history of the Slovaks and the Czechs in the struggle for freedom and for their own statehood.

Key words: World War I; Russia; Czechoslovak Legions; Zborov; T. G. Masaryk

Politika

Už v prvých dňoch vojny bolo vedenie Slovenskej národnej strany donútené pod tlakom perzekúcie uhorských úradov voči slovenským politikom vyhlásiť 5. augusta 1914 politickú

pasivitu.¹ Následkom toho sa ťažisko slovenskej politiky presunulo do zahraničia, predovšetkým do štátov, kde žili Slováci vo väčšom počte – do cárskeho Ruska a USA.

Táto nová situácia sa odrazila aj v tlači amerických Slovákov, napríklad v *Slovenskom Sokole* z 30. septembra 1914. V článku, ktorý predchádzal dokumentu Memorandum Slovenskej ligy o krivdách a požiadavkách slovenských, sa otvorene písalo: „*Výdaním tohoto memorandumu americkí Slováci, vidiac, že naši na Slovensku pod tlakom bodákov nesmejú sa hnúť, prežívajú osud národa do svojich rúk, nakoľko on sám nad sebou rozhoduje, a starať sa budú cestou Slovenskej ligy, aby vec slovenská dostala sa tam, kde bude na to miesto a v príhodnom čase (...) Čítajte memorandum..., aby národ náš bol pripravený na tie zmeny, za ktoré sa bude musieť boriť a na ktoré má obetovať peniaze, majetok, ba aj životy.*“²

Memorandum Slovenskej ligy o krivdách a požiadavkách slovenských, ktoré sa začalo tvoriť ešte v predvojnových mesiacoch roku 1914, sa stalo svojím významom predelom v politickej činnosti amerických Slovákov. Nastolením požiadavky samourčovacieho práva sa totiž na jednej strane zavŕšili predvojnové boje amerických Slovákov v prospech vlastného národa žijúceho v nedemokratickom Rakúsko-Uhorsku a na strane druhej sa súčasne vytvorila východisková báza pre ďalšie smerovanie slovenskej politiky, na čelo ktorej sa vedome postavili práve zahraniční Slováci. V memorande už nežiadali, tak ako pred vojnou, autonómiu v Uhorsku ani federalizáciu monarchie, v ktorej by Slovensko spolu s českými krajinami tvorilo časť rakúsko-maďarsko-slovenskej federácie, ale nechávali túto problematiku otvorenú. Memorandum, ktoré predpokladalo vznik nových politických útvarov, ale ich v záujme udržania konsenzu slovenských politických síl nekonkretizovalo, sa tak stalo v nasledujúcich mesiacoch vojny do určitej miery prijateľným pre všetky skupiny Slovákov, a to nielen v Spojených štátoch, ale aj v Rusku, kde slovenskí a českí krajanovia už od začiatku vojny vystupovali spoločne.³

Vypuknutím prvej svetovej vojny sa vytvorili nové, mimoriadne historicko-politické pomery, za ktorých dochádzalo ku kryštalizácii názorov slovenských politikov na štátoprávne postavenie Slovenska po vojne. I keď už krátko pred vojnou sa zdala byť pre slovenskú politiku najvhodnejšou orientácia slovensko-česká, objavili sa pod vplyvom frontových udalostí aj varianty iné, ktoré sa dovtedy javili ako nereálne.

Vzhľadom na to, že Slovensko nemalo reálnu nádej existovať ako samostatný štát, bolo evidentné, že sa Slováci budú musieť spojiť s inými, menšími či väčšími národmi. Objavovali sa rôzne varianty riešenia slovenskej otázky, ako vytvorenie samosprávneho Slovenska vo

¹ *Národné noviny*, roč. XLV., č. 91 zo 6. augusta 1914, s. 1. Od Predsedníctva Slovenskej národnej strany.

² *Slovenský Sokol*, New York, roč. X., č. 18 z 30. septembra 1914, s. 1 – 2. Pozri tiež *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*. Zväzok prvý. Hlavný redaktor M. Pekník. Bratislava : Národné literárne centrum – Dom slovenskej literatúry, 1998. *Memorandum Slovenskej ligy v Amerike*. Dokument č. 135, s. 434 – 438.

³ K problematike Čechov a Slovákov v Rusku – PEKNÍK, M.: *Názory na riešenie slovenskej otázky za prvej svetovej vojny a počiatky smerovania slovenskej politiky k vzniku Česko-Slovenska*. In: PEKNÍK, M. a kol.: *Pohľady na slovenskú politiku (Geopolitika – Slovenské národné rady – Českoslovaizmus)*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 2000, s. 98 – 101.

federatívnom slovanskom štáte, orientácia na slovensko-maďarský, slovensko-ruský, prípadne slovensko-poľský štátny zväzok, alebo utvorenie spoločného štátu Čechov a Slovákov. K týmto kombináciám patrila aj návrh slovenských socialistov v Spojených štátoch, aby sa Slovensko stalo súčasťou európskej, respektíve svetovej federácie národov.⁴ Postupom času však vo všetkých týchto úvahách zahraničných Slovákov začal prevládať názor, že najvhodnejším riešením by bolo štátne zjednotenie s Čechmi, pochopiteľne za predpokladu, že bude plne zabezpečený samobytný vývin slovenského národa.

Protirakúsko-uhorské vystúpenia slovenských a českých krajanov na začiatku vojny položili základy budúceho zahraničného odboja. Ich slabinou však bola nejednotnosť v chápaní štátoprávneho začlenenia Čechov a Slovákov po vojne. Protihabsburské vystúpenia krajanov sa politicky rozhodol využiť český poslanec profesor T. G. Masaryk, ktorý sa už od konca roku 1914 zdržiaval v emigrácii vo Švajčiarsku a individuálne presadzoval štátoprávne spojenie Čechov a Slovákov. Na základe skúseností z prvých mesiacov vojny dospel k názoru, že akcie zahraničného odboja môžu byť úspešné len vtedy, ak budú mať české a slovenské organizácie jednotné vedenie. To malo vytvoriť a realizovať politický program Čechov a Slovákov tak, aby spĺňal nielen ich predstavy o cieľoch zahraničného odboja, ale aby súčasne vychádzal v ústrety záujmom dohodových mocností a zainteresoval ich na činnosti utvárajúceho sa česko-slovenského zahraničného odboja. K tomu však bolo potrebné nadviazať styky s vplyvnými politickými činiteľmi, ktorí by českú a slovenskú otázku nastolili a odobrili na najvyšších dohodových miestach vo Veľkej Británii a vo Francúzsku.⁵

Prostredníctvom škótskeho historika R. W. Setona-Watsona udržiaval Masaryk styky s britským ministerstvom zahraničných vecí, a tak na prelome apríla a mája 1915 spracoval a odovzdal pre ministra zahraničných vecí E. Greya dôverné memorandum *Independent Bohemia – Nezavislé (samostatné) Čechy*.⁶ To spájalo českú otázku so slovenskou a usilovalo sa predovšetkým o to, aby na základe Masarykovho rozboru medzinárodnej politickej situácie nastolilo a presadilo na medzinárodnom fóre českú a slovenskú otázku ako spoločnú otázku československú.

⁴ PEKNÍK, M.: Názory na riešenie slovenskej otázky za prvej svetovej vojny mimo rámca česko-slovenskej politickej orientácie. In: *Vojenskopolitické a geopolitické súvislosti vývoja Slovenska v rokoch 1918 – 1945*. Zborník. Trenčín 1992, s.

⁵ Isté predvojnové kontakty tu síce boli, napríklad v Anglicku prostredníctvom W. Steeda a R. W. Setona-Watsona, ako aj E. Denisa vo Francúzsku. Celkovo sa však ukázali pre zámery T. G. Masaryka, hlavne vo Francúzsku, ako nedostatočné. Vo svojom ilegálnom odkaze do Prahy z 21. marca 1915 píše: „*J sme neznámi hanebné; styky franko-české úplne se neosvědčily, nebyly dost politické. Referáty Ernesta (Denise) o mínění v Paříži, samého Delcasséa (vtedajšieho francúzskeho ministra zahraničných vecí) přímo hrozné. Musí se tudíž začít jinak a hned.*“ BENEŠ, E.: Světová válka a naše revoluce. Zv. III. Dokumenty. Praha 1935, s. 22. Tieto Masarykove slová burcujúce domácich českých politikov, od ktorých očakával podporu, treba však chápať len v zmysle politickom, keďže vo Francúzsku na začiatku vojny – ako uvádza slovenská historička B. Ferenčuhová – nepoznali „*postoj Čechov a Slovákov k novej politickej situácii, ich požiadavky a rozhodnutia, jednoducho konkrétny politický program*“. FERENČUHOVÁ, B.: Francúzski slavisti a česko-slovenský zahraničný odboj v priebehu prvej svetovej vojny. *Slovenské štúdie*. História 1992/1, s. 50 – 51.

⁶ BENEŠ, E.: Světová válka a naše revoluce. Zv. III. Dokumenty, Praha: 1935, s. 237 – 256. Memorandum *Independent Bohemia – Nezavislé (samostatné) Čechy* predchádzalo Masarykovmu memorandumu *Budoucnost Čech*, ktoré napísal podľa Masarykových inštrukcií R. W. Seton-Watson a predložil 5. novembra 1914 britskému ministerstvu zahraničných vecí. KOVTUN, J.: *Masarykův triumf*. Praha 1991, s. 76.

Masaryk v ňom dokazoval bezperspektívnosť Rakúsko-Uhorska ako umelého štátneho útvaru, ktorý vznikol najmä pôsobením maďarských a neskôr tureckých vpádov a snažil sa presvedčiť dohodové mocnosti o životaschopnosti ním navrhovaného nového štátu – samostatného českého štátu spojeného so Slovenskom.⁷

V Masarykovej koncepcii spoločného štátu Čechov a Slovákov mala svoju úlohu zohrať aj idea jednotného československého národa, čechoslovakizmus. Tu v rozličnej miere akceptovali pred vojnou aj niektorí slovenskí politici, patriaci predovšetkým k Masarykovým stúpencom združeným okolo časopisov – *Hlas* (1898 – 1904) a *Prúdy* (1909 – 1914). Prezentať v spomenutom memorande Čechov a Slovákov ako jeden politický národ malo v danom období svoje opodstatnenie. Potvrdil to aj ďalší politický vývoj, keď neskôr v roku 1918 považovali vedúci predstavitelia dohodových mocností pri tvorbe nových štátnych útvarov národný princíp za rozhodujúci. Aj keď idea jednotného československého národa vyvolávala počas vojny medzi Slovákami a Čechmi mnohé nedorozumenia a spory a spomaľovala fakticky prerod Slovákov v moderný samobytný národ, možno konštatovať, že z hľadiska dosiahnutia najvyššieho cieľa – utvorenie samostatného spoločného štátu – mal čechoslovakizmus v čase vojny dočasne pozitívny ráz.⁸

Realizácia Masarykovho projektu *Nezávislé Čechy* sa javila v máji 1915 za danej situácie na frontoch ako nereálna vízia. Napriek tomu sa Masarykova predstava nového štátneho útvaru medzi Čechmi a Slovákami v zahraničí postupne ujala a pod vplyvom ďalších predstáv a úvah sa v nasledujúcom období vojny koncepcie pretvárala do podoby budúceho samostatného česko-slovenského štátu.⁹

T. G. Masaryk si výrazne zlepšil svoju pozíciu hlavne medzi českými krajanmi, keď na radu R. W. Setona-Watsona verejne vystúpil na oslavách 500. výročia smrti majstra Jana Husa v Zürichu a Ženeve. V obidvoch prejavoch prednesených 4. a 6. júla 1915 vyhlásil Rakúsko-Uhorsku nezmieriteľný boj, i keď zatiaľ len menom českého národa.¹⁰

Masarykovo vystúpenie, publicisticky dobre spropagované, malo značný ohlas a okrem mimoriadneho politického významu eliminovalo súčasne aj rôzne dohady, že sa nechce oficiálne angažovať v zahraničnom odboji.¹¹ Následne sa T. G. Masaryk dohol s predstaviteľmi parížske-

⁷ BENEŠ, E.: *Světová válka a naše revoluce*. Zv. III. Dokumenty. Praha 1935, s. 246 – 247.

⁸ K otázke čechoslovakizmu za prvej svetovej vojny – HRONSKÝ, M.: Čechoslovakizmus – za a proti (1914-1918). In: PEKNÍK, M. a kol.: *Pohľady na slovenskú politiku (Geopolitika – Slovenské národné rady – Čechoslovakizmus)*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 2000, s. 552 – 562. OPAT, J.: K problematike čechoslovakizmu. In: *T. G. Masaryk a Slovensko (soubor statí)*. Praha : 1992, s. 90 – 97.

⁹ Pozri - KOVÁČ, D.: Stredná Európa v plánoch a predstavách prvého česko-slovenského odboja. In: *Střední a východní Evropa v krizi. XX. století*. Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et Historica 3 – 4/1995. Studia Historica XLII, s. 285 – 291.

¹⁰ SYCHRAVA, L. – WERSTADT, J.: *Československý odboj*. Praha 1923, s. 55. Reč T. G. Masaryka o Husově oslavě v Curychu dne 4. července 1915. Reč T. G. Masaryka u Husově oslavě v Ženevě dne 6. července 1915. K 20. výročí Masarykova vystoupení ve Švýcarsku dne 4. a 6. července 1915. Praha 1935.

¹¹ Poukazoval na to aj postoj Masarykovho odporcu V. Crkala-Darrasa, ktorý ešte aj po rokoch v dôvernom liste továrníkovi J. J. Fričovi z 23. novembra 1935 kritizoval Masarykovo konanie v roku 1915. Pozri – ANM, Praha fond Maffie. Kartón č. 1, inv. číslo 13.

ho krajanského výboru, že prevezme vedenie jeho politických aktivít a dostane aj podporu pre pripravovaný česky a slovensky písaný časopis *Československá samostatnosť*.¹² Zo Švajčiarska presunul potom Masaryk ťažisko svojej činnosti do Londýna. Odtiaľ spolu s E. Benešom, pôsobiacim v Paríži, a neskôr i M. R. Štefánikom pripravoval organizačné a programové zjednotenie česko-slovenského odboja.

Pre svoje zámery však potreboval T. G. Masaryk aj mandát od zahraničných Slovákov, predovšetkým amerických. Ako skúsený, pragmaticky uvažujúci politik rýchlo rozpoznal mimoriadny význam amerických Čechov a Slovákov pre zahraničný odboj. Vyzval preto Čechov v Spojených štátoch, aby ich strešná organizácia České národné združenie vstúpila do oficiálnej spolupráce so Slovenskou ligou. V dňoch 22. – 23. októbra 1915 sa konala v Clevelande ich spoločná konferencia. Výsledkom bola Clevelandská dohoda,¹³ na základe ktorej sa americkí Slováci rozhodli prostredníctvom Slovenskej ligy podporovať všetky akcie zahraničného odboja.

Značný ohlas mala Clevelandská dohoda medzi Slovákami v Rusku, kde ju uvítali predstavitelia všetkých politických smerov. Časopis *Čechoslovák* – vestník Zväzu česko-slovenských spolkov v Rusku, ktorý redigoval bývalý redaktor *Prúdov* a presvedčený čechoslovakista B. Pavlů, komentoval dohodu takto: „*Po dohode Čechov a Slovákov v Amerike je politická koncentrácia československej emigrácie asi zakončená. Dúfajme, že pri zhode a vytrvalosti spojeným silám všetkých Čechov a Slovákov žijúcich mimo hraníc Rakúsko-Uhorska podarí sa pripraviť pôdu pre samostatný československý štát a tým aj naveky zabezpečiť budúcnosť slovenského národa.*“¹⁴

Clevelandská dohoda predstavovala svojím politickým a ideovým významom zavŕšenie určitej etapy činnosti slovenskej politiky v zahraničí. Jej uzavretím sa končilo obdobie hľadania spojencov pre riešenie hlavnej úlohy slovenských politikov – ako a s kým hájiť v novej politickej realite slovenské národné záujmy. Clevelandská dohoda bola výrazom novej vyššej kvality slovenskej, ale i českej politiky a stala sa oporným bodom pre ďalšie zjednocovanie česko-slovenského zahraničného odboja.

T. G. Masaryk spolu s E. Benešom (a od konca roku 1915 i M. R. Štefánikom) začali realizovať vlastné predstavy o zahraničnom odboji. V jej rámci bolo však krajanským spolkom v Spojených štátoch i v Rusku určené iba druhoradé, podporné postavenie. V zmysle týchto predstáv vznikol nový ústredný orgán – Český zahraničný komitét, ktorého vyhlásením zo 14. novembra 1914 vstúpil zahraničný odboj Čechov a Slovákov na medzinárodnú politickú scénu.¹⁵ Pod vyhlásením boli uvedené aj mená zástupcov Slovenskej ligy v Amerike – predsedu A. Mamateya a tajomníka I. Daxnera.

¹² SYCHRAVA, L. – WERSTADT, J.: *Československý odboj*. Praha 1923, s. 55 – 56.

¹³ *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*. Zväzok prvý. Hlavný redaktor M. Pekník. Bratislava : Národné literárne centrum – Dom slovenskej literatúry, 1998. Clevelandská dohoda. Dokument č. 139, s. 445 – 447.

¹⁴ *Čechoslovák* I/29 zo 4. januára 1916, s. 4 – 5. Podľa GOSIOROVSKÝ, M.: *Z histórie česko-slovenských vzťahov*. Bratislava 1978, s. 48.

¹⁵ BENEŠ, E.: *Světová válka a naše revoluce*. Zv. III. Dokumenty. Praha 1935, dokument č. 80, s. 266.

Na uvedenom základe sa vytvorila vo februári 1916 Česká národná rada so sídlom v Paríži, neskôr, po urgenciách Slovenskej ligy, premenovaná na Česko-slovenskú národnú radu. Jej ustanovením dostal česko-slovenský zahraničný odboj svoje centrálné politické vedenie na čele s T. G. Masarykom. Slovenskú zložku v ňom predstavoval M. R. Štefánik. Ten sa začiatkom decembra 1915 vrátil zo srbského frontu do Paríža a ponúkol E. Benešovi pre zahraničný odboj svoje rozsiahle spoločenské a politické styky.

S M. R. Štefánikom, francúzskym štátnym občanom, ktorý už v počiatkoch svojej vojenskej služby mal osobné kontakty s francúzskou generalitou – generálom Weygandom, generálom Fochom, neskorším hlavným veliteľom dohodových armád na západnom fronte – a zúčastňoval sa na rokovaní na ministerstve vojny, vstúpil do vedenia česko-slovenského zahraničného odboja nový rozmer – jeho vojenské a politické prepojenie. Bolo to najmä zásluhou M. R. Štefánika, že Česko-slovenská národná rada mohla v ďalšom období pri presadzovaní cieľov zahraničného odboja u najvyšších predstaviteľov dohodových mocností argumentovať faktorom vo vojnovom čase najdôležitejším: vlastnou ozbrojenou silou, československými légiami v Rusku, Francúzsku a Taliansku. Tie nadobúdali ku koncu vojny čoraz väčší význam¹⁶ a svojou existenciou a pôsobením rozhodujúcim spôsobom prispeli k vzniku Česko-Slovenska.

Vojna a légie – bitka pri Zborove

Výstavba nášho zahraničného vojska sa začala v Rusku už v lete roku 1914 v oblasti Kyjeva. Prvá jednotka dostala meno Česká družina a jej členovia (českí a slovenskí krajanovia – rakúsko-uhorskí poddaní, ktorí pracovali alebo učili pred vojnou v Rusku) z tohto obdobia sa nazývali starodružiníci na rozdiel od neskorších dobrovoľníkov – novodružiníkov, ktorí v počte 250 pribudli začiatkom roku 1915 v Tarnove už z radov rakúsko-uhorských zajatcov.¹⁷ Medzi nimi bol najvýznamnejší Bohdan Pavlů, ktorý sa do ruského zajatia dostal koncom roku 1914 v Haliči a neskôr bol jedným z najvýznamnejších politických predstaviteľov čs. odboja v Rusku, spolupracovníkom M. R. Štefánika a T. G. Masaryka.

Vojenská prisaha a svätenie práporu sa v Kyjeve na Sofijskom námestí uskutočnili symbolicky na deň sv. Václava – 28. septembra/11. októbra 1914. Príslušníci Českej družiny sa zúčastnili v bojoch už na jeseň 1914 v Haliči a potom v Karpatoch, keď prenikli aj na severovýchod Slovenska (východoslovenský Zborov, Medzilaborce). Pôsobili hlavne ako prieskumné a výzvedné jednotky a ako tlmočníci. Česká družina sa postupne rozrástla na Čs. strelecký pluk (február 1916) a na Čs. streleckú brigádu (apríl 1916). Československá dobrovoľnícka jednotka sa budovala len pomaly a s veľkými prekážkami, lebo cárská vláda – napriek svojmu formálne-

¹⁶ Pozri PICHLÍK, K., KLÍPA, B., ZABLOUDILOVÁ, J.: *Českoslovenští legionáři (1914 – 1920)*. Praha: Mladá fronta, 1996. IV. – VI. kapitola, s. 120 – 211.

¹⁷ PAPOUŠEK, J.: *Zborov*. Praha: Čin, 1921, s. 11.

mu súhlasu – tvorbe čs. vojska v Rusku príliš neprialo. Českí a slovenskí vojaci boli pridelení po čatách a polčatách k ruským plukom a divíziám, kde dosahovali pozoruhodné výsledky najmä v prieskumnej a výzvednej činnosti. Dobre totiž poznali jazyk a zvyky rakúsko-uhorskej armády, mali rakúske uniformy, výstroj a výzbroj, a to im veľmi pomáhalo v teréne.

Situácia v Rusku v roku 1917

Prevratné ruské udalosti z roku 1917 mali veľký význam aj pre československé zahraničné hnutie. V uvedenom roku vplývali na čs. vojsko na Rusi dve domáce revolučné udalosti – februárová/marcová demokratická revolúcia a októbrová/novembrová bolševická revolúcia. Ruská demokratická revolúcia vo februári/marci 1917 odstránila cársky režim (formálne konštitučnú demokraciu, ale fakticky samovládu, zaviedla demokratické reformy a ovplyvnila predovšetkým budovanie zahraničného vojska, ktoré sa neskôr začalo nazývať légiami. Počet zajatcov – Čechov a Slovákov – v Rusku v roku 1917 sa odhaduje na 200- až 250-tisíc. Nábor v zajateckých táboroch organizovala od III. zjazdu československých spolkov na Rusi (6. – 14. mája 1917) Odbočka Československej národnej rady na Rusi (OČSNR). Na zjazde došlo k definitívnej porážke cárskofilských skupín (najvýraznejší predstaviteľ bol Josef Dürich) a pripravila sa pôda pre príchod profesora T. G. Masaryka do Ruska. Zväz československých spolkov sa naďalej mal starať už len o krajanov usadených v Rusku.¹⁸

Petrohradská skupina OČSNR bola výrazne promasarykovská – predsedom mal byť vždy ten člen parížskej Československej národnej rady, ktorý bol prítomný v Rusku; podpredsedom bol Bohumil Čermák, tajomníkmi Jiří Klecanda a Ivan Markovič. Masaryk prišiel do Ruska 16. mája 1917 a po významnej diplomatickej a agitačnej činnosti odtiaľ odišiel do USA v marci 1918. Bolo to pre ruskú légii rozhodujúce obdobie, keď čs. dobrovoľnícke vojsko, ocitnúc sa vo víre ruských turbulencií, muselo hľadať východisko zo svojho zložitého postavenia v Rusku. Z politického hľadiska tu bol významný rozkaz T. G. Masaryka o zachovaní prísnej neutrality a nezasahovania do vnútorných ruských pomerov. Zbrane mali čs. jednotky použiť len v prípade sebaobrany.

V marci 1917 bol v situačnej správe ruského hlavného stanu citovaný úspešný útok 4. čaty 6. roty 1. pluku v priestore Lysonija – Potutory.¹⁹ Dňa 15. marca 1917 bol vydaný rozkaz na organizovanie 3. pluku čs. brigády, ktorý mal na čele podplukovníka Nikolaja Petroviča Mamontova (netreba si ho plietť s neskorším bielogvardejským generálom K. K. Mamontovom). Dňa 6. apríla 1917 vydala vojenská rada Dočasnej vlády *Zásady pre formovanie československého vojska*,

¹⁸ VRÁBEL, F.: Podiel Slovákov na politickom usmernení česko-slovenskej zahraničnej akcie v Rusku (1914 – 1916). In: *Vojenská história*, ročník, 2016, č. 2, s. 45 – 58.

¹⁹ PROCHÁZKA, Z. (red.): *Vojenské dějiny Československa II. díl (1926 – 1918)*. Praha : Naše vojsko, 1986, s. 512 – 513.

na základe ktorých boli pri všetkých troch plukoch sformované guľometné oddiely. Následne bol 6. mája 1917 povolený široký nábor v zajateckých táboroch.

V ruských politických kruhoch však stále pretrvávala nechúť plne podporovať československé národné hnutie, aby nebol daný „zlý príklad“ neruským národom. Predtým sa cárska vláda obávala „revolučného hnutia“, ktoré sa snažila kontrolovať prostredníctvom Dürichovej rady; v Dočasnej vláde sa zase objavovali výroky o „šovinistickom“ čs. hnutí (Alexander Fjodorovič Kerenskij). Zásadný prelom sa podaril až po prvom nasadení Čs. brigády počas letnej ofenzívy v bitke pri Zborove.

Po februárovej/marcovej revolúcii v r. 1917 vznikali v ruskej armáde na základe nariadenia Dočasnej vlády tzv. komitáty vojakov. Pobočník T. G. Masaryka a historik čs. légii Jaroslav Papoušek²⁰ o tejto ruskej revolúcii napísal: „*Hladová bouře změnila se v pokus o převrat a tento rozlil se v nekrvavou a vítěznou revoluci. O revoluci nelze psát, revoluci je nutno prožívat. Revoluce je dílem kolektivu a nenašel se dosud historik, jenž by dovedl směsicu nálad, vír vášní, sílu rozpětí a různorodost jejich zjevů zachytiti tak plasticky, aby čtenář byl s to zpřítomniti její průběh v plné intenzitě a šířce. Tím méně pak je možno vystihnouti revoluci ruskou, kde prvky politické od počátku mísily se s prvky revoluce sociální, kde šlo o převrat na území rovnajícím se téměř osmině celé zeměkoule...*“²¹ Aj pre svoj sociálny rozmer mala ruská demokratická revolúcia z februára/marca 1917 veľký vplyv na československých dobrovoľníkov a aj zajatcov v Rusku. „*Morální vliv ruské revoluce na naše revoluční hnutí byl v tomto ohledu ohromný. Naše hnutí ocitlo se náhle v prostředí, jež v hlavních rysech ideově mu odpovídalo, jež svou revoluční psychologii mocně rozněcovalo jeho plameny.*“²²

Na základe opatrení Dočasnej vlády sa aj v ruskej armáde začali zavádzať demokratické metódy a orgány, ktoré na ducha a bojovnosť ruskej armády pôsobili pod vplyvom boľševikov rozvratne, rozkladali jej bojaschopnosť a disciplínu v radoch vojakov. Generalita tomu chcela čeliť úspešnou ofenzívou, ktorú pripravovala na začiatok leta 1917. Bola to tzv. Kerenského ofenzíva. Cieľom nástupu, ktorého sa mali zúčastniť VII., VIII. a IX. ruská armáda, bolo dobytie Ľvova, VII. armáda mala pretrhnúť front pri Brežanoch a VIII. armáda mala postupovať z juhu. Čs. brigáda bola pridelená k XI. armáde.²³ O Kerenského vojenských schopnostiach sa zachovali negatívne hodnotenia, podľa ktorých jeho politické rozhodnutia spôsobili nielen nezdar ofenzívy, ale aj rozklad ruskej armády. Dôverný znalec ruských pomerov generál Jaroslav Červinka o tom napísal: „*Revoluční kejklř, ministr Kerenskij, neměl žádného porozumění pro skutečný stav ruské armády: Ont' to vlatně byl, jenž svým bezohledným chováním k posledním živým pi-*

²⁰ Jaroslav Papoušek (1890 – 1945), čs. legionár, historik, diplomat, autor početných historických prác o českých dejinách a čs. légiiach. Zapojil sa aj do druhého odboja a zahynul v nemeckom koncentračnom tábore.

²¹ PAPOUŠEK, ref. 1, s. 27.

²² PAPOUŠEK, ref. 1, s. 28 – 29.

²³ PAPOUŠEK, ref. 1, s. 36.

lířům ruské bojové moci, zadal jí smrtelnou ránu. A ve svém nepochopitelném klamu přece ještě pomýšlel na ofensivu.“²⁴

Aj v čs. jednotkách, ktoré sa sformovali ako súčasť ruskej armády, sa uplatnili nariadenia Dočasnej vlády o demokratických opatreniach vo vojsku. Volili sa aj v nich delegáti a komitety. Na zjazde vojenských delegátov týchto komitetov juho-západného frontu 28. mája 1917 sa hlavnému veliteľstvu podarilo presadiť rezolúciu o vytváraní zvláštnych úderných skupín. Heslom bolo: „*Za slobodu, za pôdu, so zbraňou v ruke vpred!*“ Československí delegáti na zjazde prihlásili do úderných oddielov celú Čs. brigádu. Veliteľ brigády plk. Vjačeslav Platonovič Trojanov (1875 – 1918) dostal za úlohu zhromaždiť rozptýlené čs. čaty a poločaty v jeden celok a zaradiť ho k 49. zboru generála Vladimira Ivanoviča Selivačeva v priestore Tarnopol' – Ozerňany ((Jazerná – 28 km severozápadne od Tarnopol'a).

Pre budovanie čs. dobrovoľníckeho vojska v Rusku mali zásadný význam príchod M. R. Štefánika v auguste roku 1916 a znovu (po prechodnej misii v Rumunsku) na začiatku roku 1917, a najmä príchod profesora T. G. Masaryka do Ruska v máji 1917. „*Bylo však nutno dokázati, že nejen vůdce, ale i massy, jež vede, jsou revolučnímu, novému Rusku blízké a ne nepřátelské (jak byl téměř všeobecný názor). Bylo nutné vzbuditi zájem ruské veřejnosti. Dílo to vykonala naše brigáda svým Zborovem.*“²⁵

Príprava na ruskú letnú ofenzívu v roku 1917

Zborov, okresné mesto v bývalom tarnopol'skom vojvodstve, leží v juhovýchodnej Haliči na rieke Strype a na železnici Ľvov – Tarnopol'. V roku 1642 tu porazili Poliaci ukrajinských kozákov a Tatárov, čo pripomína jednak mohutná mohyla s pomníkom v trojjazyčnom nápise pri vstupe do mesta a jednak múzeum tejto zborovskej bitky v meste. Nás Slovákov a Čechov však viac zaujíma druhá bitka pri Zborove, ktorá sa uskutočnila 2. júla 1917 počas tzv. Veľkej vojny, neskôr nazvanou prvá svetová vojna. Mesto malo v roku 1921 približne 3 700 obyvateľov – prevažne Poliakov, Rusínov, Litovcov a Židov.²⁶

Čs. brigáda bola do konca mája 1917 rozptýlená v oblasti frontu od Baranovičov v Bielorusku na juh a jej príslušníci pôsobili väčšinou ako zvedovia. V priebehu júna 1917 sa Čs. brigáda zhromaždila v priestore mestečka Podhajce (asi 60 km juhozápadne od Jazernej) v VII. sibírskom armádnom zbore. Rozklad ruskej armády však už pokročil tak ďaleko, že z celej armády dorazilo do Podhajcov len niekoľko sto mužov, ostatní dezertovali. Od Podhajcov sa Čs. brigáda

²⁴ ČERVINKA, J.: *Cestou našeho odboje. Příspěvek k historii vývoje formací československého vojska na Rusi v roce 1914 – 1918*. Praha 1920, s. 125.

²⁵ PAPOUŠEK, ref. 1, s. 53.

²⁶ Zborov. *Masarykův slovník naučný. Lidová encyklopedie všeobecných vědomostí. Díl VII*. Praha: Československý Kompas, 1933, s. 955 – 956.

presúvala do priestoru Tarnopol' – Jazerná a pôvodne mala ako úderný oddiel útočiť v letnej ofenzíve v priestore Berežany, kde sa počítalo s hlavným pokusom o prielom. Potom však brigádu zbavili charakteru údernej časti a presunuli pod velenie generála Selivačeva, ktorý velil 49. armádnemu zboru XI. armády. Brigáda sa presunula od Jazernej k Zborovu, kde velenie Juho-západného frontu pôvodne plánovalo len demonštratívny útok. Velenie s tým počítalo, pretože na druhej strane frontu stáli oproti Čs. brigáde tiež prevažne české jednotky – južne, v priestore Godova 19. pešia divízia – 75. peší pluk z Jindřichovho Hradca, v strede medzi Godovom a Ozerňanmi (Jazernou) – 35. peší pluk z Plzne a severne 32. uhorská pešia divízia – 6. peší pluk a 86. peší pluk. Dominantami rakúsko-uhorskej obrany boli kóty Mogila 394 m n. m. a južnejšie kóta 391. Veliteľom 2. rakúsko-uhorskej armády bol generálporučík Eduard von Böhm-Ermolli. V rámci tejto armády bolo na východe zaradené samostatné veliteľstvo zložovského úseku na čele s pruským generálom pechoty Arnoldom von Winklerom.²⁷ Vrchným veliteľom východného frontu bol princ Leopold Bavorský.

Na oboch stranách frontu tak stáli proti sebe Česi a v menšom počte aj Slováci. Aj dĺžka úseku brigády – 6,5 km nasvedčuje tomu, že tu sa rozhodujúca akcia neplánovala.²⁸ Východne od 2. čs. streleckého pluku bol 21. fínsky pluk 6. fínskej divízie a západne od 1. čs. streleckého pluku boli 15., 14. a 16. fínsky pluk 4. fínskej divízie. Na úseku 1. čs. streleckého pluku boli opevnené body Marusja a východne od nej Kát'a.

Ako spomína Otakar Husák, večer 22. júna išli naše pluky do zákopov. Vzduch sa otriasal spevom a bujarým veselím dobrovoľníkov a dôstojníci mali čo robiť, aby ich utíšili. Naši vystriedali fínske pluky o pol druhej v noci. Nadšenie bolo také veľké, že aj nemocní sa chceli zúčastniť v boji a odmietali ísť na ošetrovňu. Po boji sa ukázalo, že celý rad vojakov poslaných na nábor do zajateckých táborov sa tiež tajne vrátil a zapojil do útoku. Prvá noc bola kritická, bolo málo výzbroje a munície. 13. fínsky pluk nahádzal do vody alebo zakopal patróny a dobrovoľníci, ako boli naučení z rozvediek, si nezobrali so sebou strelivo. „*Ale ruská vojska, ktorá jsme my vystřídali, zůstavila nám své dědictví v ubohém stavu. Strojní pušky zúmyslně byly poškozeny, ruční granáty a patrony zakopány do země...*“²⁹ Zlé bolo aj to, že nepriateľ poznal ruské zákopy, lebo ruskí a rakúsko-uhorskí vojaci sa tam bratili. Okrem toho ruské zákopy boli v zlom stave, neudržiavané, polozasypané a československí legionári ich počas niekoľkých dní na pozíciách nestačili dobudovať či obnoviť. Jeden z prvých šrapnelov zameraných na dôstojnícku zemľanku tak zabil práporčíka Igora Vilímka.

Najsilnejší z celej brigády bol druhý prápor 1. pluku. Mal 9 dôstojníkov, 592 mužov, 5 vypožičaných guľometov, z ktorých dva zlyhávali, 2 delá 75 mm, 4 telefóny, 300 nožníc na strihanie

²⁷ GALANDAUER, J.: 2. 7. 1917. Bitva u Zborova. Česká legenda. Praha : Havran, 2002, s. 35.

²⁸ PROCHÁZKA, ref. 3, s. 514. O bitke pri Zborove pozri ešte: FIDLER, J.: Zborov 1917. Malý encyklopedický slovník. Brno : Jota, 2003; JAKL, T. – POLČÁK, Z. – HEJL, A. – ORIÁN, E.: Zborov 1917 – 2007. Praha : Ministerstvo obrany ČR, 2008; VANĚK, O.: Čechoslováci v Rusku. Stručně vypravuje Otakar Vaněk, voják 4. československého revolučního pluku „Prokopa Velikého“. Praha : b. r., s. 29.

²⁹ VANĚK, ref. 12, s. 29.

drôtov, 22 rakiet, 470 000 patrónov a každý vojak niekoľko ručných granátov. Ako rezerva bol 3. prápor s 360 vojakmi, ktorí prišli práve zo zajatia. Druhý a tretí pluk mali len po dva prápory. Na prvom úseku približne 2,5 km dlhom bol 1. pluk v počte asi 1 400 vojakov, na ľavej strane, ktorá bola dlhšia, bol 2. pluk. Za každým plukom bol jeden prápor 3. pluku ako rezerva brigády. Úsek viac ako 5 km bol obsadený teda asi 3 000 vojakmi.³⁰

Brigáda mala za úlohu zmocniť sa polkruhovitého výbežku nepriateľského opevnenia. Prvý prápor prvého pluku mal dobyť Mogilu spolu s fínskymi strelcami vpravo. Mogila bola necelý kilometer za nepriateľskými zákopmi. Najprv ju malo ostreľovať ruské delostrelectvo, potom mal útočiť fínsky pluk a potom Čs. brigáda.

„Pohoda byla krásná, svítlo slunce a noci byly teplé. Nepřítel byl stále více nervosní; jeho artilerie střílela stále, avšak ne intensivně. Stráže střílely po celé noci, takže noční práce nebyly právě příjemné. Denně měli jsme raněné i mrtvé... Vlastní plán a provedení boje prováděli však čeští důstojníci, z nichž nejvyšší hodnost měl poručík... 29. června asi v šest hodin ráno začala dělostřelecká příprava... Dobrovolníci těšili se na účinek těžkých ruských granátů, ale nedočkali se. Pouze 75mm děla rozbíjeli průchody v drátech, a i ty ukázaly se později nedostatečnými, t. j. bylo jich málo (jen asi osm na účastku pluku).“

Dňa 18. júna/1. júla sa dvaja strelci z 8. roty prihlásili, že sa priplazia k drôtom a prezrú si priechod pred svojou rotou. V noci z 1. na 2. júla por. Müller s niekoľkými vojakmi z 5. roty prepadol nepriateľskú hliadku a zabil 22 vojakov. Polovička z nich boli Česi z 35. pluku. Len vtedy sa Čs. brigáda dozvedela od nich, aké jednotky proti nim stoja. Ešte tam bol uhorský 86. pluk, 81. pluk a 1. bosenský pluk, a aj nejakí ríšski Nemci.

Priebeh bitky pri Zborove 2. júla 1917

Po dvojdnovej delostreleckej príprave sa 2. júla 1917 ráno začala ofenzíva. K rozhodujúcemu hlavnému prielomu nedošlo v priestore Berežan, ale severnejšie, bližšie k zborovskému úseku. Následne dostal 49. armádny zbor počas boja za úlohu pripojiť sa k rozhodnému útoku v celom svojom pásme.

Rozkaz na útok vydali 19 júna/2. júla o 9.15 hod. Čs. brigáda, ktorá mala štáb v obci Krasnaja (2. pluk v priestore Chorošec, 1. a 3. pluk v Cecovej), začala svoj dobre pripravený útok. Jej susedom bola vľavo v priestore Jozefovky 6. fínska divízia (21. fínsky pluk) a vpravo 4. fínska divízia (15., 14. a 16. pluk) v priestore Pogrebce, Zborov. Ako prvá prenikla do nepriateľských pozícií čata 8. roty 1. pluku vedená ppor. Ševcom, potom zvyšok 8. roty, 7. rota a 9. a 10. rota 3.

³⁰ Podľa Jana Galandauera boli počty Čs. brigády takéto: 1. pluk mal tri prápory, celkom 1600 mužov, 2. pluk mal dva prápory, 1. a 3. spolu 800 mužov, pretože 2. prápor voľných Čechov sa odmietol zapojiť do útoku, 3. pluk mal tri prápory, spolu 870 mužom. K tomu treba pripočítať ešte guľometný oddiel, mínometný oddiel, telefonistov atď. – spolu to bolo 3 530 mužov. GALANDAUER, ref. 11, s. 33.

práporu. Medzi zákopmi bola vzdialenosť 400 – 600 krokov, ktorú rýchlo prebehli všetky roty. S istým časovým oneskorením potom zaútočil druhý pluk.

Podľa O. Vaňka „v několika minutách zabrali první linii rakouských zákopů... Hoši však se nezastavili, utvořivše ze sebe skupiny o 6 – 10 lidech, postupovali do předu, pomáhajíce jedna druhé. V krátkém čase opanovali druhou i třetí řadu zákopů, vybíjejíce Němce a Maďary... Tato naše taktika, vyplývající jen z inteligence našeho mužstva, vzbudila obdiv u cizozemských vojenských odborníků, jmenovitě Francouzů, kteří sami přiznali, že podobného útoku ještě neviděli. – Nutno připomenouti, že tohto útoku účastnila se jen část naší brigády, asi 2 700 mužů. A mezi tím, co my jsme bořili rakouské linie, ruský „úderný batalion“, poslaný nám na pomoc, učinil útok na naše tlumoky, které důkladně vyraboval. Když pak jsme byli vyměněni, našli jsme tlumoky prázdné.“³¹

Útok spočiatku viazol na úseku 4. finskej divízie, ale po šesťhodinovom boji sa vojakom Čs. brigády podarilo prelomiť rakúske opevnenia do hĺbky až 5,5 kilometra. Po odrazení protiútokú rakúskych a jedného nemeckého práporu sa rakúsko-uhorská obrana ustálila vo vzdialenosti 3 až 5,5 km od pôvodného predného okraja. Celkom sa v boji zúčastnilo sedem práporov Čs. brigády: tri prápory 1. pluku, dva prápory 2. pluku a dva prápory 3. pluku. Druhý prápor 2. pluku, zložený prevažne z ruských Čechov, ktorí boli tesnejšie spojení s ruským prostredím, odmietol nastúpiť do útoku práve tak, ako celý rad iných ruských jednotiek. Celkom sa na zborovskej bitke zúčastnilo okolo 3 500 dobrovoľníkov. Padlo 185 a ranených bolo asi 800 mužov.³² Počty nepriateľských vojakov sa odhadujú na 4 500 mužov, z ktorých bolo 3 150 zajatých. Brigáda získala množstvo vojnovkej koristi.

Fínski streľci vôbec nevyšli zo zákopov, preto sa pravé krídlo brigády – 1. a 2. rota – ocitli v nebezpečí. Len s najvyšším úsilím odrazili útok ríšskych Nemcov. Ľavé krídlo a stred brigády sa prebýjali dopredu už do hĺbky 4 kilometrov. Potom spolu s pravým krídlom obsadili Mogilu. Nepriateľa prudký útok prekvapil a zanechal za sebou plno ručných granátov a bômb, ktoré potom čs. dobrovoľníci použili proti nim. To sa im veľmi hodilo, pretože boli nedostatočne vyzbrojení a vyzbrojení. Mali zimné uniformy, len pušky a ručné granáty. Nemali ľahké guľomety, iba niekoľko ťažkých guľometov a mínometov. Preto aj rakúske guľomety boli obrátené na nepriateľa. V druhej línii nad zemľankou rakúskeho veliteľa práporu sa našiel nápis: *Kto dobyje tieto zákopy, zničí Rakúsko*. Okolo 3. hodiny už naši prenikli do hĺbky 6 km a obsadili všetky štyri línie zákopov. V zákopoch sa našli plány s nápisom „*Tschechische front*“ a útok bol pripravený na 22. júna/5. júla. Vyzradili to Nemcom prebehľáci z ruskej armády. V noci vystriedala Čs. brigádu 83. divízia.

Kpt. O. Husák pri prvom výročí bitky v roku 1918 spomínal na to takto: „*Hlavní stan ruské armády oznámil před rokem ve své zprávě stručně: „Československá brigáda ovládla silně opevněnými posicemi protivníka na výšinách západně a jiho-západně od vesnice Koršilova, prorvavši*

³¹ VANĚK, ref. 12, s. 29 – 30.

³² PROCHÁZKA, ref. 3, s. 515. Iné zdroje uvádzajú 192 padlých.

tri linie okopů protivníka, jenž odešel za řeku Strypu. Československá brigáda zajala 62 důstojníky a 3 150 mužů, ukořistila 15 děl a mnoho kulometů, jichž velká část byla obrácena proti nepříteli.“³³ Husák dodáva: „...teprve vítězstvím Zborovským, čisté našim otevřeli českoslovenští vojáci svému Národu bránu z očistce, otráslí svědomím váhajících a položili Vlasti k nohám první dar, první lístek věnce vítězných vojáků.“

Zborovskú bitku veľmi podrobne opísal vo svojom denníku aj Josef Jiří Švec.³⁴

Význam zborovskej bitky

Čs. dobrovoľníci uplatnili pri Zborove svoje predchádzajúce skúsenosti z frontu. Využívali výhody terénu, prenikali po skupinách nepriateľským opevneným priestorom a dobývali ich obchvatmi. Obratnosť a bojového ducha dobrovoľníkov vyzdvihol aj generál Alexej Alexandrovič Brusilov a blahopriať im prišiel aj sám Alexander Fjodorovič Kerenskij, ktorý až po zborovskej bitke zmenil svoje záporné stanovisko k čs. hnutiu a povolil čo najväčší nábor do čs. jednotiek v zajateckých táboroch.

Podľa generála Gutora sa čs. brigáda ako jediná v ofenzíve vyznamenala: „Nu, gratuluji! Je to, na mou čest, sotva k uvěření, jak se československá brigáda vyznamenala! Cosi naprosto nebývalého! Rozkoš! Viděl jsem jak živ mnoho, avšak takového zápalu, takového nadšení jsem neočekával! Vaši hoši tvořili pravé divy! Oni vlastně jediní řádně bojovali! Nenacházím slov, abych jim vzdal čest a chválu, jaké zasluhují!“³⁵

Po bitke stiahli brigádu do zálohy. Dňa 7. júla sa ešte zúčastnila v miestnych obranných bojoch, ale 9. júla bola stiahnutá definitívne. Zároveň sa skončila aj Kerenského ofenzíva a Nemci a Rakúšania 19. júla v priestore Tarnopoľa nastúpili do protiútok. Keďže ruské jednotky nekladli rozhodný odpor, v ťažkých ústupových bojoch musela ustupovať aj Čs. brigáda. Sloboda tlače a slova, zrušenie disciplíny zanechalo v ruskej armáde zhubný vplyv. Čs. vojaci nechápali dosť dobre úpadok bojovej morálky u Rusov, ktorí naopak našim vyčítali, že predlžujú vojnu, bránia im odísť domov a zúčastniť sa na delení pôdy. Názorne to opísal generál Červinka, ktorý sa po bitke pri Zborove vracal do Kyjeva, aby pomohol formovať nové čs. jednotky: „Brzy jsme se přesvědčili, jak špatně to již tenkrát s náladou v ruských řadách stálo... Když jsme projížděli jakýmsi lesíkem nedaleko fronty, šel proti nám asi prapor ruské pěchoty v takovém nepořádku, že se lidé, jsouce v chumáči, snad na celý kilometr roztáhli... chovali se tak neslušně, jako by se po nějakém kousku, který snad vyvedli, byli řádně opili. Když jen zpozorovali, že proti nim jede automobil s generálem a důstojníky, drželi se schválně proti automobilu, takže šofér byl

³³ Kpt. HUSÁK, O.: K výročí vítězství u Zborova. In: *Československá samostatnost*, ročník III, číslo 25, ve středu 10. července 1918, s. 2 – 4.

³⁴ KUDELA, J.: *Denník plukovníka Švece*. Praha : Nakladatelství Za svobodu, 1929, s. 260 – 277.

³⁵ ČERVINKA, ref. 12, s. 127.

*nucen zastaviti. Procházějící pak mimo, vztahovali k nám zaťaté pěstě, divoce křičíce; někteří se zastavovali, zuřili a hrozili. Nadávky, nesmyslné urážky, namířené proti důstojnictvu, trvaly tak dlouho, dokud všichni neprošli...*³⁶

Naši vojaci, podobne ako kozáci a žiaci dôstojníckych škôl – junkeri, presadzovali vojnu do víťazného konca. Kerenského ofenzíva však stroskotala a ruskí vojaci v panike opúšťali územie, ktoré držali tri roky, opúšťali vlaky, zásoby potravín, zbrane a muníciu. „*Dlouho těšiti se svým vítězstvím nebylo však Čechoslovákům popřáno. Ruská vojska, znemravněná šílenou agitací, ač mohla nastupovat, ztratila poslední smysl pro čest, zahazovala beze vší příčiny zbraň a utíkala z fronty, zanechávající na místě válečné zásoby, nakupené během tří let, potraviny, železniční materiál a j. bez boje nepříteli.*“³⁷

Počas ústupu sa 2. pluk dostal do obkľúčenia pri Podgaječikoch a Volosovke. Z obkľúčenia nepriateľskou presilou sa za cenu veľkých strát prebil. Z boja bolo vyradených 120 mužov, pričom sa mnohí ranení usmrcovali sami, aby nepadli do rúk Rakúšanom, kde ich čakala smrť za velezradu.³⁸ Do ťažkých ústupových bojov sa dostal aj 1. pluk, 2. pluk bol vtiahnutý do bojov opäť 21. júla a spolu s 3. plukom zviedol ťažký boj 24. júla v priestore Velikije Gaji. Po rýchlych pochodoch sa brigáda zhromaždila 2. augusta v obci Podvoločišče, odkiaľ bola preložená do tyla v obci Polonoje na Volyňsku.

Zmena v postoji Dočasnej vlády k náboru do československých dobrovoľníckych vojsk umožnila v lete a na jeseň roku 1917 sformovať v Rusku najväčšie čs. zahraničné vojsko. Hlavný finančný zdroj dúfala odbočka nájsť v tzv. revolučnej pôžičke, predajom obligácií na čiastky 10, 25 a 50 rubľov. Pôvodne sa počítalo s 20 miliónmi francúzskych frankov (10 miliónov v USA, 5 miliónov v západnej Európe a 5 miliónov v Rusku). V septembri 1917 sa Francúzsko zaviazalo financovať celú čs. armádu. To sa už však stalo za podstatne zmenených politických a vojenských okolností. Nábor pokračoval a zajatecké tábory navštívilo okolo 300 emisárov. Do konca roku 1917 sa podarilo zhromaždiť okolo 30 000 nových dobrovoľníkov. Po sformovaní štvrtého pluku sa dobudovala prvá divízia a hneď sa prišlo k budovaniu druhej divízie. Vznikli pluky v rámci 1. divízie – 1. pluk Majstra Jana Husa, 2. pluk Jiřího z Poděbrad, 3. pluk Jana Žižku z Trocnova a 4. pluk Prokopa Veľkého. V rámci 2. divízie sa vytvorili 5. pluk T. G. Masaryka (pražský), 6. pluk Hanácky, 7. pluk Tatranský a 8. pluk Sliezsky. Okrem 1. čs. delostreleckého oddielu vznikol postupne i druhý a neskôr aj dve delostrelecké brigády. Formovali sa aj špeciálne oddiely ženijné a vozatajské. Dňa 9. septembra 1917 bol ruským vrchným velením vydaný rozkaz na vytvorenie Čs. armádneho zboru, ktorého veliteľom sa stal generál Vladimír Nikolajevič Šokorov. Ku koncu roku 1917 mal armádny zbor už 38 500 mužov.³⁹ Rezolúcia Odbočky ČSNR

³⁶ ČERVINKA, ref. 12, s. 128.

³⁷ ČERVINKA, ref. 12, s. 130.

³⁸ PROCHÁZKA, ref. 3, s. 516.

³⁹ PROCHÁZKA, ref. 3, s. 516.

v Rusku z augusta 1917 zdôraznila: „*Politický program československého národa v této válce i nadále může být jen válka do vítězného konce.*“⁴⁰

Ohlasy na zborovskú bitku

Po bitke pri Zborove rakúsko-uhorská strana zaviedla vyšetrovanie s cieľom zistiť, čo spôsobilo takú porážku. Už 4. júla podali rakúsko-nemeckí poslanci G. Hummer a O. Teufel interpeláciu rakúskemu ministrovi zemebrany o správaní sa českého mužstva 19. divízie pri Zborove, ale vyšetrovanie žiadne zlyhanie ani zradu nepotvrdilo. Naopak, ukázalo sa, že 19. divízia bola ponechaná napospas osudu ríšsko-nemeckými jednotkami, ktoré jej neprišli na pomoc zo zálohy a tento názor zastával dokonca aj ich veliteľ podmaršal Eduard Böltzt. Minister Karl Czapp von Birkenstetten v odpovedi na interpeláciu 11. októbra 1917 odpovedal, že len menšia časť dvoch peších plukov nepreukázala taký odpor, aký sa od nich očakával.⁴¹

Podľa T. G. Masaryka „*Zborov a Tarnopol otvřely nám brány ruského generálního štábu, který podle starých svých tradicí neochotně nás přijímal do své armády... Rakouská vláda a podle ní také německý tisk zamlčovaly naše hnutí. Po Zborovu to již nebylo možné...*“⁴² O zborovskej bitke priniesli stručné správy aj české noviny, napríklad *Národní Listy*, *Národní Politika*, *Právo Lidu*, *Lidové Noviny* a *Venkov*. Časť tlače pochybovala o vierohodnosti správ. Napríklad *Venkov* napísal: „*Že by Čechové a Slováci tvořili nějakou brigádu v Rusku, o tom věru nemáme ani potuchy a za celou válku o tom nebylo také dosud ani slechu. Kde by se najednou vzali?*“⁴³ O zborovskej bitke priniesli správy tiež rakúske a nemecké noviny *Neue Freie Presse*, *Tagesbote*, *Vossische Zeitung*, *Berliner Tagblatt*. Maďarské noviny o udalosti referovali 6. júla 1917 (*Budapesti Hirlap*) a 7. júla 1917 (*Az Ujság*).

Rakúsky minister zemebrany sa vyjadril o Zborove takto: „*Dôkladné vyšetrovanie zistilo, že vojsko 19. pešej divízie, zvlášť bosensko-hercegovinský pluk č. 1, prápor horských strelcov č. 5 a delostrelectvo pri Zborove bojovalo tak, že mu nemožno nič vytýkať a vyšlo z bitky s čistým štítom cti. Len menšie oddiely dvoch peších plukov neprejavili silu odporu, aká bola od nich očakávaná. 19. pešia divízia je doteraz na fronte. Čo sa týka účasti tak zvanej čechoslováckej brigády, v súvislosti s bojmi pri Zborove niekoľkokrát zmienenej, v týchto bojoch na ruskej strane, dovoľujem si pri tejto príležitosti pripojiť, že taký zväzok, ako sa v jednej ruskej vojenskej správe výslovne podotýka, naozaj existuje a prvýkrát bol spoľahlivo zistený na jar 1916. Poľutovaniahodným spôsobom je tento zväzok v značnej časti utvorený z vojnových zajatcov našej brannej moci. Ruské vojenské velenie práve v priakrom rozpore so zvyklosťami u nás platnými neváha*

⁴⁰ PROCHÁZKA, ref. 3, s. 513.

⁴¹ GALANDAUER, ref. 11, s. 70.

⁴² PAPOUŠEK, ref. 1, s. 58.

⁴³ PAPOUŠEK, ref. 1, s. 98 – 99.

*zvádzať našich vojnových zajatcov k vierolomnosti všetkými mysliteľnými prostriedkami. Slabé a nesvedomitou agitáciou poštvané živly prejavili sa ochotnými k zrade prisazej povinnosti, ktorú prisahali, k zrade na cisárovi, kráľovi a vlasti.*⁴⁴

Zborovská bitka v nasledujúcich desaťročiach

Zborovská bitka vzbudila veľký ohlas už u súčasníkov, a to tak na strane Centrálnych mocností, ako aj na strane Dohody, predovšetkým v Rusku, ale aj vo Francúzsku a Taliansku. Rozkazom generála Andreu Grazianiho sa nariadilo, aby sa podľa rozhodnutia Česko-slovenskej národnej rady v Paríži výročie víťazstva bitky pri Zborove oslavovalo spolu so sviatkom Majstra Jana Husa 6. júla.⁴⁵

Výsledok bitky a výkon čs. legionárov ešte v Rusku nadšene uvítal T. G. Masaryk, ktorý v júni 1919 pre týždenník *Československý legionár* napísal článok o politickom význame Zborova. Pred 5. výročím tejto bitky v roku 1922 Masaryk opätovne zdôraznil, že Zborov znamenal zrod našej armády, a to bol predpoklad úspechu boja za samostatný štát.⁴⁶

V roku 1922 bol v kaplnke Staromestskej radnice v Prahe zriadený aj hrob Neznámeho vojaka, ktorého telesné pozostatky vyzdvihli po súhlase poľskej vlády (Zborov vtedy ležal na území Poľska) zo spoločnej mohyly padlých v zborovskej bitke v Cecovej (dnes Kalinivka na Ukrajine). V rámci desiateho výročia bitky pri Zborove sa 1. – 3. júla 1927 konala celonárodná púť na zborovské bojisko. Na slávnosť boli vypravené aj osobitné vlaky z Prahy a z Košíc.⁴⁷ V tom roku vyšlo aj veľa publikácií a článkov jednak o zborovskej bitke a jednak spomienky jej účastníkov.⁴⁸ Zborovská bitka sa v rokoch prvej Československej republiky stala najvýznamnejším zdrojom bojových tradícií československých ozbrojených síl.

Výročie si, samozrejme, všimla aj tlač. Autonomistický *Slovák* vo veľmi stručnej správe „*Oslavy Zborova*“ informoval o programe osláv 10. výročia bitky pri Zborove v Bratislave, ktorých program rozvrhl na tri dni od 1. do 3. júla 1927. Večer 1. júla bola manifestácia, ktorú usporiadali mestská vojenská posádka, bratislavská mestská rada, Osvetový zväz a kultúrne spolky. Informácia je príznačne písaná v jedovatom protičeskoslovenskom a protihusitskom duchu: „*Po zahranií husitského chorálu ‚Kdož jste Boží bojovníci‘ (bez ktorého takáto slávnosť nemohla byť!), prehovoril podplukovník J. Beránek, účastník bitvy pri Zborove.*“⁴⁹ Podobne aj

⁴⁴ Správu priniesli pražské noviny 13. októbra 1917. PAPOUŠEK, ref. 1, s. 103 – 104.

⁴⁵ Denný rozkaz 6. divízie č. 45 z 30. júna 1918. BEDNAŘÍK, F.: *Masaryk a Italie za války. Fakta a dokumenty*. Brno : Moravský legionář, 1935, s. 99.

⁴⁶ GALANDAUER, ref. 11, s. 89.

⁴⁷ GALANDAUER, ref. 11, s. 108.

⁴⁸ Napríklad v časopise *Vojenské rozhledy*, ročník VIII/1927, uverejnili príspevky František Šteidler (s. 333 – 351, 356 – 364), František Syřiště, Stanislav Čeček, Karel Kutlvašr, Mikuláš Číla, Matěj Němec a ďalší.

⁴⁹ Oslavy Zborova. In: *Slovák*, ročník IX, 3. júla 1927, číslo 147, s. 5.

4. júla sa *Slovák* rozhorčoval, že pri oslavách zborovskej bitky „*staly sa usporiadateľom chyby, ktoré ukazujú, že konsolidácia ešte nepostúpila tak ďaleko, aby vyhovieť duše slovenskej bolo príkazom dňa.*“⁵⁰ *Slovákovi* prekážalo hlavne to, že vojsko bratislavskej posádky vystúpilo so sokolským cvičením a podľa neho údajne „*vojsko na Slovensku má byť nad všetkými prúdami spoločenskými*“ a Sokol vraj na Slovensku „*nie je takým vítaným vtákom ako v nevereckých Čechách*“. Pri 20. výročí bitky pri Zborove *Slovák* informoval o armádnom rozkaze prezidenta Edvarda Beneša.⁵¹ Vcelku zmätočná je stručná informácia *Slováka* o oslavách 20. výročia bitky pri Zborove zo dňa 3. júla 1937, podľa ktorej raz zvíťazili „*české a slovenské národné vojská nad rakúsko-uhorskou presilou*“ a na inom mieste píše, akoby to bola chyba, že „*duch československých legionárov panuje i teraz v našej armáde*“.⁵² V ďalšom článku sa *Slovák* nevyberavo pustil do „*cigánstiev*“ *Slovenského denníka*, ktorý kritizoval, že „*v hlavnom orgáne ľudovej strany (t. j. v Slovák – pozn. F. V.) nebolo ani spomienky o tom, že pred 20. rokmi našli sa statoční Slováci a Česi, ktorí sme šli proti betonovým zákopám rakúsko-uhorským*“.⁵³ Redaktor *Slovenského denníka* správu o zborovskej bitke v *Slováku* z 26. júna 1937 zrejme prehliadol, čo však nebolo také ťažké pri malom rozsahu tejto skôr poznámky, ako dôstojnej spomienky na takú významnú udalosť.⁵⁴ Treba tiež pripomenúť, že redakcia *Slováka* nedodrжала ani svoj sľub z tohto článku, že „*obširny program prinášať budeme v našich denných zvestiach*“. Naopak, o oslavách informovala iba čo najstručnejšie a oveľa viac miesta v novinách dostali rôzne nešťastia a nehody a, samozrejme, aj najmenšia akcia Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSL'S) kdekoľvek na vidieku. V HSL'S aj v redakcii *Slováka* už zabudli na to, že aj vďaka sokolom sa Bratislava oslobodila a stala prevažne slovenským mestom. V roku 1919 to pisateľ na stránkach novín hodnotil neskaleným okom objektívne: „*Nemálo prispeli k veľkolepej slávnosti v Prešporku českí sokoli, české Národné divadlo a početní bratia Česi, ktorí prišli, aby sa radovali s nami radujúcimi. Udatní sokoli v dlhých radoch tiahli ulicami, a obecnstvo volalo im na slávu.*“⁵⁵ Ale v roku 1937 už bola iná doba a na „*udatných sokolov*“ sa zabudlo. Od *Slováka* by sme asi chceli naozaj veľa, keby spomenul aj menovite niektorých slovenských účastníkov bitky pro Zborove, predovšetkým dvoch padlých – Jozefa Novoveského, rodáka z Budapešti, a Jána Veselého z Pukanca.

Deň 2. júl bol v roku 1928 vyhlásený za sviatok československej armády, aby sa tak zdôraznil zásadný význam zborovskej bitky pre ďalší rozvoj čs. légii a aj vznik Československa. V republike bola armáda budovaná predovšetkým na legionárskych tradíciách, v rámci ktorých mal Zborov ústredný význam.

Najväčšia oslava bitky pri Zborove sa uskutočnila pri jej 20. výročí, 1. – 2. júla 1937 na Strahovskom štadióne aj za účasti T. G. Masaryka, čo bolo jeho posledné vystúpenie na verej-

⁵⁰ Koniec zborovských osláv v Bratislave. In: *Slovák*, ročník IX, 5. júla 1927, č. 148, s. 3.

⁵¹ Armádný rozkaz prezidenta dr. Beneša. In: *Slovák*, ročník XIX, 2. júla 1937, č. 147, s. 3.

⁵² Oslavy 20. výročia bitky pri Zborove. In: *Slovák*, ročník XIX, 3. júla 1937, č. 148, s. 2.

⁵³ Zborovské oslavy a cigánstva „*Slov. denníka*“. In: *Slovák*, ročník XIX, 4. júla 1937, č. 149, s. 2.

⁵⁴ 20 rokov po zborovskej bitke. In: *Slovák*, ročník XIX, 26. júna 1937, číslo 143, s. 3.

⁵⁵ Prestáňovanie sa našej vlády zo Žiliny do Prešporku. In: *Slovák*, ročník I, číslo 5, štvrtok 13. februára 1919, s. 3.

nosti. Pri tejto príležitosti vyšlo viacero spomienkových publikácií, pripravil sa aj celovečerný film *Zborov*. K 20. výročiu zborovskej bitky vyšla aj reprezentačná publikácia pod názvom *Zborov 1917 – 1937. Památník k dvadciemu výročiu bitvy u Zborova 2. července 1917*. Ruský legionár Janko Jesenský prispel za Slovákov k týmto oslavám po roku, pri úmrtí T. G. Masaryka, slávnostnou básňou.⁵⁶ Okrem celoštátnej oslavy sa uskutočnili spomienkové zhromaždenia aj v menších mestách v celom Československu.

Legionári veľmi ťažko znášali zánik toho Československa, ktoré pomáhali vybojovať. Pre tragické mníchovské dni v septembri – októbri 1938 sa neuskutočnili pripravované oslavy 20. výročia vzniku Československa a odpadli aj také slávnostné akcie ako odhalenie sochy Milana Rastislava Štefánika v Bratislave⁵⁷ a otvorenie Památníku osvobození v Prahe na Vítkove.⁵⁸

Legionárske tradície sa po Mníchove a najmä po marci 1939 dostali celkom do úzadia nových režimov tak na Slovensku, ako aj hlavne v Protektoráte Čechy a Morava, kde bola situácia podstatne horšia. Nemeckí okupanti sa legionárskej tradície opodstatnene obávali a prekážali im aj mŕtvi legionári. Na jeseň 1941 dal Karl Hermann Frank zlikvidovať hrob Neznámeho vojaka v Staromestskej radnici v Prahe a uverejnil aj ohováračský článok o československých legionároch.

Hoci sa legionári zapojili do druhého odboja proti nemeckým okupantom a domácim kolaborantom a mnohí z nich aj padli alebo zomreli na popraviskách a v koncentračných táboroch, nebol k nim zhovievavý po februári 1948 ani komunistický režim. Veď ruskí legionári bojovali v rokoch 1918 – 1920 proti ruským boľševikom a talianski a francúzski legionári v roku 1919 na Slovensku proti maďarskej Červenej armáde Bélu Kuna. Z vojenského organizátora čs. légii generála M. R. Štefánika sa stal „prisluhovač“ imperialistov a západných interventov proti ruskému proletariátu a z legionárov žoldnieri v službách západných mocností. Hoci nič nebolo vzdialenejšie historickým faktom ako to, že bez Veľkej októbrovej revolúcie by nebola vznikla ani Československá republika, celé desaťročia sa dejiny v záujme komunistickej ideológie takto deformovali. Muselo uplynúť ďalších viac ako štyridsať rokov, aby sa po zmene režimu v roku

⁵⁶ Česi, a iste aj mnohí Slováci, veľmi dobre poznajú dojímavú Seifertovu báseň *To kalné ráno (Osm dní)*. Takmer nikto však ani medzi Slovákami nepozná verše, ktoré pri tej istej smutnej príležitosti napísal slovenský básnik a spisovateľ, ruský legionár Janko Jesenský: *14. septembra 1937 Prehratá borba... V mihalniciach stíne dve tmavé svetlá smrť nám pochová. Už nehľadia, a my ich nevidíme jak pri poslednom sviatku Zborova, keď ešte rozlúčiť sa prišli s nami, od rozochvenia zaslanými, prizrieť sa žitiu, ktorý nad hrobami tu rozjasal sa dvadsaťročnými. Keď odchádzal, nám zdvihol ku klobúku s'ľa legionár, brat náš bývalý otcovskú, bratskú drahú svoju ruku a oči sa mu mierne usmiali. To bolo presvedčenie v líci svätom, že za seba žiť, mrieť sme hotoví, to posledný bol pozdrav svojim bratom, to posledný bol pozdrav bratovi. A odišiel... Dnes otca, brata nenie, niet úsmevu už viacej na líci, len v srdciach zvoní staré presvedčenie jak zvon na bratislavskej radnici, že darmo bije k hrobu, – k žitiu praská, my dvíhame Ťa z jamy povrazy, v nás budiš sa, Tvoj život – naša láska, kde pravda, naša pravda víťazi*. V Bratislave 14. septembra 1937. Online: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/822/Jesensky_Cierne-dni/3

⁵⁷ VRÁBEL, F.: O Štefánikovej soche v Bratislave. In: KUX, J. a kol.: *Prínos armády pro vznik a rozvoj České republiky. Sborník příspěvků z Mezinárodního vědeckého symposia*. Univerzita obrany Brno 2011. Brno : Onufrius a ČSOL, 2013, s. 204 – 215, 211.

⁵⁸ GALANDAUER, ref. 11, s. 119.

1989 mohol Štefánik a československí legionári vrátane ich výkonu v bitke pri Zborove opäť hodnotiť objektívne a spravodlivo ako základ československej armády, ktorá spoločný štát Čechov a Slovákov v roku 1918 vybojovali za cenu mnohých obetí, strádania a utrpenia na takmer všetkých bojiskách prvej svetovej vojny. Ale... už v roku 1927 si František Šteidler na záver svojho prejavu k 10. výročiu Zborova na Staromestskej radnici povzdychol: „*Vítězství čs. brigády u Zborova je vítězstvím mravní síly, pevné vůle a ducha nad materiálem. Zborovského ducha potřebujeme dnes snad více než tam za Cecovou a Pohřebcami, abychom dovedli nejen hrdinsky mřít, ale i žít. Snadnější úloha je to jistě. Tím bychom postavili nejlepší pomník zborovským hrdinům.*“⁵⁹

⁵⁹ ŠTEIDLER, F.: Zborov. In: *Vojenské rozhledy*, VIII/1927, s. 333 – 351, 351.